

Justitiële verkenningen

26e jrg., nr. 1, januari/februari 2000

Jeugdgeweld

Voorwoord

Developments in youth violence Vraagt men aan criminologen of het jeugdgeweld de laatste decennia jaar is toegenomen dan krijgt men stevast halfslachtige antwoorden. Enerzijds wordt op de sterk gestegen politiecijfers en selfreportgegevens gewezen, anderzijds wordt de betrouwbaarheid van de cijfers betwijfeld, met name omdat politie en justitie de jeugdcriminaliteit veel sterker zijn gaan bestrijden en omdat slachtoffers vaker aangifte doen. Maar de sterke groei van de politiecijfers – bijvoorbeeld een verviervoudiging en een verachtvoudiging van het aantal minderjarige verdachten voor respectievelijk mishandeling en bedreiging met geweld sinds het begin van de jaren tachtig (zie Wittebrood in dit nummer) – kan moeilijk geheel en al het gevolg zijn van een scherper opsporingsbeleid. De aangiftebereidheid is de laatste jaren min of meer constant. Er is dus sprake van een flinke, reële groei.

Het toegenomen jeugdgeweld wijkt wel af van de ontwikkeling van het geweld van oudere leeftijdsgroepen. De politiecijfers geven voor die groepen een minder pregnante stijging te zien; de slachtofferenquetes van de laatste vijftien jaar lijken zelfs op een stabiele ontwikkeling te wijzen. Betreft men er ook nog de factor 'lokatie' bij dan blijkt dat de groei van geweld zich vooral concentreert in de centra en de kansarme wijken van de grote steden. Buiten de grote steden trekken vooral horecagelegenheden veel geweld aan. In de rest van de samenleving, zo mag men veronderstellen, neemt het geweldgebruik eerder af dan toe.

Deze trendgegevens lijken te corresponderen met twee tegengestelde maatschappelijke tendensen die momenteel waarneembaar zijn: enerzijds een toegenomen geweldgebruik, met name onder grote groepen jongeren – gepaard met drank en drugs – en een fascinatie voor het gewelddadige, fysieke vertoon in de media en het uitgaansleven, anderzijds een groeiende afkeer van straatgeweld onder de meerderheid van burgers. Die laatste groep lijkt mede door de overvloedige media-aandacht voor gewelddadige incidenten, gevoeliger geworden voor geweldgebruik. Burgers schatten de kans van het aantal gewelddadige situaties stelselmatig te hoog in. Dat doet echter weinig af aan de groeiende zorg om het straatgeweld en het streven de problematiek daadwerkelijk aan te pakken. De imposante recente demonstraties tegen 'zinloos' geweld geven blijk van een grote civiele veerkracht.

De auteurs in dit nummer – onderzoekers uit verschillende disciplines – is de ogenschijnlijk simpele vraag voorgelegd 'waar het hedendaagse jeugdgeweld vandaan komt'. Historische, statistische, ethologische, sociologische en psychologische benaderingen vullen elkaar aan. Daarnaast worden aan media, school en gezin aparte artikelen gewijd.

In de openingsbijdrage maakt P.C. Spierenburg een vergelijking tussen het jeugdgeweld in het Amsterdam van rond 1700 en het hedendaagse jeugdgeweld. Hij stelt vast dat jongemannen uit de maatschappelijke elites lange tijd een geweldscultuur kenden, maar dat de toplaag van de samenleving op den duur geheel

gepacificeerd raakte. Geweld als 'tijdverdrijf' heeft sterk aan waardering ingeboet. Vervolgens besteedt hij aandacht aan vormen van geweld in de lagere klassen, met name de cultuur van mesvechters. Jonge mannen dienden bravoure te tonen en een inbreuk op hun eer met geweld te beantwoorden. Hoewel de huidige geweldsgolf volgens de auteur ten dele te verklaren is uit een heropleving van de lichaamsgebonden notie van eer, is de meerderheid van de bevolking de omgang met geweld ontwend. En wel in die mate dat mensen niet snel bereid zijn op straat slachtoffers te hulp te komen. Dat was vroeger wel het geval, maar dat bracht geen grotere veiligheid op straat met zich mee.

K. Wittebrood gaat in haar bijdrage in op de omvang en ontwikkeling van het jeugdgeweld. Uit de politiestatistieken blijkt dat de groei van delicten als mishandeling, bedreiging en diefstal met geweld de laatste tiental jaren aanzienlijk is geweest. Die stijging komt pregnant in beeld als men deze vergelijkt met de ontwikkeling van geweld van meerderjarigen. Verder nemen jongens nog altijd veel meer geweld voor hun rekening dan meisjes, ongeveer vijf keer zoveel. Ook de selfreportgegevens wijzen op een flinke toename, met name bij de minder ernstige delicten. Tenslotte plaatst Wittebrood enige kanttekeningen bij de betrouwbaarheid van de cijfers.

De volgende twee artikelen zijn gewijd aan veranderingen in het sociale klimaat van de jaren negentig, met name de maatschappelijke verharding. G. van den Brink stelt in zijn bijdrage vast dat de modale burger zich veel assertiever en weerbaarder gedraagt dan veertig jaar terug. Volgens hem duidt dat er op dat burgers narcistischer zijn geworden. Het intermenselijk verkeer staat voortaan in het teken van een positief mensbeeld; het gevoel van eigenwaarde moet uitdrukkelijk gerespecteerd worden. 'Hoe feller het narcisme blinkt, hoe pijnlijker het krasje op de autolak.' Bovendien vertonen jongeren, met name door de langere jeugdfase en het streven naar intensieve lichamelijke ervaringen, relatief weinig zelfbeheersing. In een formule: de precaire balans tussen eigenliefde (zich uitend in assertiviteit) en zelfbeheersing is in het ongerede geraakt.

Ook B.A.M. van Stokkom veronderstelt dat het opgeblazen ego van jongeren het geweld op straat heeft vergroot, al speelt onzekerheid daarbij ook een rol. Met name door de maatschappelijke herwaardering van ruig mannelijk vertoon, op televisie en in vrijetijdsarena's, heeft het zelfbeeld uitvergroete vormen aangenomen en lijkt de frustratiedrempel te zijn verlaagd. Jongens lijken zich steeds stoerder te gedragen: cool blijven in riskante situaties levert een grotere reputatie op. Volgens de auteur pakt het rauwe mannelijkheidsideaal voor kansarme en kansrijke probleemjongens anders uit: terwijl in de eerste groep mannelijk vertoon een uiting is van eergevoel (zie Spierenburg) en het maskeren van achterstelling, is het in de tweede groep meer een kwestie van adolescent *acting out* gedrag en het maskeren van onzelfstandigheid.

P. Nikken biedt een overzicht van recente onderzoeken naar mediageweld. Hij constateert dat het geweld steeds overvloediger en reëler in beeld wordt gebracht. Uit duizenden onderzoeken naar effecten van televisiegeweld blijkt dat kinderen en jongeren zich eerder agressiever gaan gedragen dan dat de beelden als uitlaatklep fungeren (en agressie remmen). Ook kunnen zij een vertekend wereldbeeld krijgen: het idee ontstaat dat de werkelijkheid veel gewelddadiger is dan zij feitelijk is. Wat programmakenmerken betreft blijkt onder andere dat aantrekkelijke helden, geweld dat een realistische indruk maakt en geweld dat beloond wordt, ertoe leiden dat jeugd negatief beïnvloed wordt. Tenslotte geeft Nikken aan hoe jeugdigen tegen mediageweld beschermd gaan worden.

De etholoog O.M.J. Adang bestrijdt in zijn artikel de veronderstelling dat groepsvorming en groepsdruk automatisch zouden resulteren in 'de-individualisering': mensen zouden één worden met de groep en zich irrationeel en gewelddadig gaan gedragen. Op basis van observaties van onder andere voetbalvandalen concludeert Adang dat het overgrote deel van massale bijeenkomsten geweldloos verloopt. Wil er een rel ontstaan dan moeten er eerst kleine incidenten hebben plaatsgevonden waarna een escalatieproces kan ontstaan. Daarbij spelen onderlinge solidarisering, wij-zij gevoelens en het besef dat geweldgebruik weinig consequenties met zich meebrengt een grote rol.

J. Hendriks en B.J. van Roozendaal – beiden werkzaam aan een ABJ-instelling (Ambulant Bureau Jeugdwelzijnszorg) – nemen vervolgens de verhouding gezin en agressie onder de loep. Zij bespreken een aantal structurele factoren zoals de gezinsgrootte en functionele factoren zoals hechting en de kwaliteit van opvoeding. Een ongunstig thuisklimaat kan tezamen met factoren als persoonlijke aanleg en sociale omgeving resulteren in agressief gedrag. De auteurs geven ook twee voorbeelden uit de ABJ-praktijk waaruit blijkt hoe verreikend de gevolgen kunnen zijn van een desastreuze opvoeding.

Tenslotte passeren twee stukken over geweld op scholen de revue. Het eerste stuk bevat een selectie uit dagboekantekeningen die door een leraar gedurende een jaar werden bijgehouden. Uit het relaas van de leraar – werkzaam op een middelbare school in een kansarme wijk met veel allochtonen jongeren – blijkt dat ordeverstoringen, intimiderend gedrag en vechtpartijen schering en inslag zijn. De sfeer op school is mede daardoor ernstig verziekt. Hoewel deze school niet representatief is voor het gemiddelde Nederlandse middelbare onderwijs, geeft de ernst van de problematiek te denken. Het stuk heet *Sed lex*, genoemd naar het tweede deel van de spreuk *Lex dura sed lex*, hetgeen vertaald kan worden als 'De wet is hard maar het is de wet'.

In een reactie op deze dagboekantekeningen omschrijft P.J.H. Kapteyn de leraar als een 'frontsoldaat van de beschaving'. Het beeld dat de leraar schetst acht hij vertekend: het onderwijs in Nederland staat niet op instorten. Niettemin zijn – vergeleken met twintig jaar terug – de problemen met leerlingen gegroeid en de onderwijstaken verzwaard, en is de status van leraren gedaald. De condities voor 'onrust' zijn dus versterkt, terwijl jongeren meer en meer voor de verleiding bezwijken. Dat geldt vooral voor jongeren van buitenlandse afkomst die niet overweg kunnen met het gebrek aan toezicht. Kapteyn acht vooral schaalvergroting en de rigoreuze bezuinigingen daarvoor verantwoordelijk. Het onderwijsbeleid heeft de problemen versterkt die ze had moeten bestrijden. De collectieve zorg om wederzijds respect kan niet worden uitbesteed aan de politie of het particuliere initiatief. Een rehabilitatie van het lerarencorps is nodig. En dat eerherstel is duur.